

Jadran Kale,
Muzej Grada Šibenika
(p. p. 7, 22001 Šibenik) i
Sveučilište u Zadru
(Novi kampus, F. Tuđmana 24i, 23000 Zadar)
E-pošta: jkale@unizd.hr

Koliko je obvezujući čl. 15. UNESCO-ove Konvencije o zaštiti nematerijalne baštine?

Za raspravu konvencijskog članka o zajednicama kao stvarateljima kulture poslužila je konzervacijska regulacija i praksa suhozidne baštine, kao rijetkog primjera zastupljenosti u više konzervacijskih kategorija. Primjer je aktualan zbog istovremenog početka primjene agroekološko-klimatskog poticaja poljoprivrednicima za održavanje suhozida, te multilateralne nominacije suhozidnih vještina za uvrštavanje u Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine u kojoj sudjeluju i Hrvatska i Slovenija. Raspravljani su aspekti konzervatorskog vrjednovanja dotaknutih kulturnih pojava, te etičke implikacije.

Ključne riječi: lokalna zajednica, nematerijalna kulturna baština, participativni kulturni modeli, suhozid, konzervacionizam

U Konvenciji o očuvanju nematerijalne kulturne baštine¹ 15. članak podstiče sudjelovanje stvaratelja kulture:

“U okviru svojih aktivnosti zaštite nematerijalne kulturne baštine svaka država stranka nastoji osigurati najšire moguće sudjelovanje zajednica, skupina i, u nekim slučajevima, pojedinaca koji stvaraju, održavaju i prenose tu baštinu te ih aktivno uključuje u svoje postupke.”

Konzervatorske nedoumice oko lokalnih zajednica na ovom ćemo mjestu² pokušati ocartati primjerom kakav zasijeca praksu zaštite građevina, kulturno-povijesnih cjelina, kulturnih krajolika i nematerijalne kulturne baštine, bivajući jedinstvenim fenomenom za teorijske implikacije svih tih različitih vidova ljudskog stvaralaštva – to je suhozid. Na ovom će mjestu dostajati naglasiti kako je prva zaštita suhozida u Hrvatskoj potekla s tržišta, jer je u agronomskom elaboratu tržišne zaštite etikete Dingač etnografski opisana i propozicionirana vinogradarska praksa kakva polučuje ovo vino.

Krajobrazna sastavnica te kulturne prakse je povremeno *pretresanje međa* tj. uklanjanje divljeg raslinja razgradnjom i ponovnom izgradnjom rubova terasa. I prije no što je taj pojam bio poznat, ovo je faktički bila prva domaća zaštita jednog nematerijalnog kulturnog dobra.

---

¹ Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, „Narodne novine“ br. 5 od 15. VI. 2005.

² Za raniji pregled v. Kale 2016 i Kale 2016a.

Vinogradi Dingač na Pelješcu. Posljednjih godina se površina pojedinačnih terasa širi, prilagođavajući korištenju mehanizacije. U protekloj generaciji se pojavilo malčiranje padina za plantažni uzgoj nakapno navodnjavanih vinograda bez ikakvih terasa, no takva se praksa napušta (Foto: Jadran Kale, 2017).

U isto vrijeme nastajala je etnološka ekspertiza vinograda Takala odakle se u Bakarskom zaljevu za proizvodnju bakarske vodice uzgajala sorta belina. U kombinaciji s prezentacijskim folklornim praksama dovela je do prvih razmatranja nematerijalne kulturne baštine u ovom dijelu svijeta, a 1972. godine do prve konzervatorske registracije kulturnog krajolika.³ U jednoj od idućih registracija posebno je zonirana zasebna suhozidna struktura, Dudićev osik kod Luna. Ista je konzervatorica 1980-tih argumentirala konzervacijsko rekonzipiranje spomenika kulture kao kulturnih dobara.⁴

Nakon Dudićevog osika 1975. godine naredna je konzervatorska dokumentacija suhozida nastala u suhozidnom kompleksu Samograd na otoku Žirju, nakon početka izlaska tiskanog izdanja Registra kulturnih dobara u javnost posluživši kao arhitektonsko polazište prvog prijedloga registracije građevine tipa pseudokupole.⁵ Do danas ih je

---

³ “Etnografska zona bakarskih prezida na potezu Bakar-Bakarac”, upis Z-5290 po rješenju br. 07-100/1-1972 od 3. II. 1972.

⁴ Nastajuću globalnu kategoriju nematerijalnih kulturnih dobara u hrvatsku je stručnu javnost uvela riječka etnologinja-konzervatorica Beata Gotthardi-Pavlovsky na predavanju Hrvatskog etnološkog društva u zagrebačkom Klubu sveučilišnih nastavnika 23. svibnja 1988. godine. Kategoriju je anticipirala čitavu generaciju ranije (Gotthardi-Pavlovsky 1969.).

⁵ Inicijativa nakon magistarskog rada autora 1996., preventivna registracija kulturnog dobra 1998. i trajna 2008. nakon početka publiciranja Registra kulturnih dobara 2006. (Mesić 2006.).

"Pretresanje međa" na Dingaču. Propozicioniranje kulturne prakse uzgoja sorte "dingač" iz 1960-tih godina se proteklih godina prilagodilo novim okolnostima, te se više ne traži reizgradnja rubova terasa u striktno petogodišnjem periodu (Foto: Jadran Kale, 2017).

trajno registrirano pet, od čega četiri pseudokupole (jedna je u većoj kompleksnoj Gomili) i jedan most. Više rješenja o preventivnoj zaštiti nije nastavljeno trajnim upisom, među njima i krajobrazna zaštita sjeverozapadne Vodnjanštine, dok Dingač nikad nije argumentiran za registraciju. Van djelokruga riječkog Konzervatorskog odjela kao kulturni krajolik strukturiran suhozidima registriran je vinograd Veliki Bucavac, dok je Starogradsko polje na otoku Hvaru doživjelo nominalnu preinaku vrjednovanja arheološke zone kao kulturni krajolik propisan domaćim usvajanjem Konvencije o zaštiti kulturne i prirodne baštine čovječanstva (u domaćem zakonu kategorija je opisna).

Nema pojedinačnih građevina registriranih kao kulturno dobro od lokalnog značaja, što je u ovakvom vidu vernakularnog graditeljstva iznenađujuće i svjedoči o administrativnoj beznačajnosti predviđene konzervacijske opcije.

Beata Gotthardi-Pavlovsky u posjetu obnovljenim vinogradima na Takali 2015. godine. Dio najbliži cesti je civilnim aktivizmom očišćen od divljeg stovarišta smeća i redoviti je ambijent radionica obnove suhozida od 2009. godine (Foto: Jadran Kale, 2015).

PRAKSA REGISTRACIJE NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE

O zaštiti nematerijalne kulturne baštine suhozida, uz ono što je otprije raspoloživo, na ovom mjestu vrijedi dodati kako je „umijeće zidanja 'u suho'“ u integralnom upisu za sve lokalne inačice preventivno registrirano 12. VI. 2013.⁶ „Preventivna zaštita umijeća zidanja 'u suho' ostavlja mogućnost daljnjeg istraživanja i evidentiranja različitosti

---

⁶ Rješenje pod klasom UP/I-612-08/13-06/0139 i urudžbenim brojem 532-04-01-02/13-13-1, u kojem su kao „tipični konstruktivni oblici“ navedeni jednostruki i dvostruki suhozid, podzid tj. terase, gomila, nepravi i pravi svod te kameni krov. U pasusu „materijali i alati“ pružen je zbirni opis.

Preuskim krajobraznim obuhvatom brda Veliki Bucavac (u pozadini, preko brodova vezanih u marini Kremik) pri registraciji kulturnog dobra su izostavljene zatečene forme kultivacije vinograda poput terasa (Foto: Jadran Kale, 2017).

umijeća sve do donošenja trajne zaštite“⁷, no takva mogućnost nije korištena. Rješenje je nakon žalbe zbog svođenja ukupnog jadranskog dijela zemlje na jednu zajednicu polučilo stručni nalaz⁸ u kojem se isticalo kako „zbog kompleksnosti ovog kulturnog fenomena nije bilo moguće opisati svu problematiku i slojevitost problema unatoč provedenoj iscrpnoj konzultaciji s većinom vanjskih stručnjaka koji su se dosad bavili istraživanjem ovog kulturnog dobra“ a umijeće je „vrlo teško obuhvatiti u tekstualnom opisu u svim

---

⁷ Dopis pomoćnice ministrice kulture kl. 612-08/14-25/0024 i ur. br. 523-04-01-02-02/2-14-2 od 23. X. 2014. povodom vanjske inicijative za sekciju na nadolazećem kongresu SIEF u Zagrebu.

⁸ Rješenje pod kl. UP/II-612-08/13-02/0318, ur. br. 399/13-09-13-3 od 4. XI. 2013. u kojem su među “tipične konstruktivne oblike” dodana “razna opločenja i stubišta”.

njegovim pojavnostima“, te je „intencija da se provedu daljnja istraživanja i dokumentiranja ovog kulturnog dobra“. Povjerenstvo za žalbe je prihvatilo stručni nalaz.⁹

U još širem geografskom obuhvatu hrvatskog krša „umijeće zidanja 'u suho“ je kao jedno nematerijalno kulturno dobro trajno registrirano 30. XII. 2016.¹⁰ Rješenje je bilo popraćeno popisom 33 „izvorna nositelja“ registriranog umijeća.¹¹ Prethodno iskazanom intencijom imenovani su vanjski stručnjaci za sudjelovanje na okruglom stolu „Umijeće gradnje 'u suho' – trajna zaštita i izrada multinacionalne nominacije za upis na UNESCO-vu Reprezentativnu listu svjetske nematerijalne kulturne baštine“,¹² koji je održan 2. V. 2016. godine. U zapisniku kojeg su prireditelji okruglog stola razaslali 26. V. je konstatirano kako obrazloženje treba „strukturirati sukladno nominacijskom obrascu i kriterijima zadanim od strane UNESCO-a koji u velikoj mjeri naglašavaju važnost veze zajednica i kulturnog dobra (...)“, te je pribilježeno da su „predstavници Ministarstva istaknuli kako je pojedinačne vrijedne prakse moguće zaštititi kao zasebna nematerijalna kulturna dobra u okviru objedinjenog Rješenja o zaštiti, pod istim Z-brojem“, no, za razliku od „naglašene važnosti popisa nositelja“ ovaj dio rasprave okruglog stola nije našao svojeg mjesta u registracijskom rješenju. Zbog preširokog definiranja zajednice sa svojom pripadnom kulturnom praksom i njenim izvornim nositeljima na Rješenje je pristigla žalba.¹³

Istovremeno s preventivnom i trajnom registracijom suhozidnih gradnji kao jednog nematerijalnog kulturnog dobra odbijene su prijave takvih nematerijalnih kulturnih dobara iz lokalnih sredina. Pred rješenje o preventivnoj zaštiti „umijeća zidanja 'u suho“ odbijena je prijava graditeljskog umijeća lažno svođenih pastirskih zdenaca sela Draga Bašćanska koju je s otoka Krka poslala udruga „Sinjali“, a pred trajnu registraciju prijava umijeća terasiranja vinograda Takala iz PZ „Dolčina“ u Praputnjaku te terasiranja Dingača iz istoimene udruge vinogradara i vinara u Potomju. Kad se Uprava ruralnog razvoja Ministarstva poljoprivrede u istovremenom finaliziranju propozicija novog agrookolišno-klimatskog poticaja za održavanje suhozida u delikatnom dijelu posvećenom konstrukciji suhozidnih terasa 13. IV. 2017. obratila za savjet, ovi su joj prijavitelji svoje iste prijave s opširnim obrazloženjima tehnike izgradnje i održavanja terasa priopćili izravnim slanjem no konzultacije nisu obavljene na vrijeme. Također, istovremeni natječaj „Priatelj suhozida“ za najvećeg obnovitelja suhozida iz evidencije istog poticaja završio je nagrađivanjem pastira iz Drage Bašćanske koji je u prvom godištu primjene novog poticaja prijavio 22 km popravljenih suhozida. Terasa i ovčarstvo su se na početku primjene novog poljodjelskog poticaja pokazali bitnim odrednicama, jer su u propozicijama za prijave prve ostale znatno potcijenjenima (najveći dio materijala terase doista je zemlja a ne kamen, no ukupna struktura zahtijeva graditeljsko umijeće

⁹ Kl. UP/II-612-08/13-02/0318, ur. br. 532-06-01-01/14-14-4 od 30. I. 2014.

¹⁰ Kl. UP/I-612-08/16-06/0226, ur. br. 532-04-01-03-03.

¹¹ Popis nije sastavljen etnografski već samoprijavlivanjem, pri čemu je Ministarstvu kulture pomogla udruga „Dragodid“. Rodni kuriozitet izostavljanja žena upada u oči već s posljednjim graditeljem uzorne istočnojadranske pseudokupole, Nadom Zlokić iz Česminove kod Vele Luke na Korčuli (*vrtujak* iz 2016.).

¹² Kl. 910-01/16-01/0079, ur. br. 532-02-01/1-16-01 od 21. IV. 2016.

¹³ Iako je 20. I. 2017. stigla na adrese 51 adresata iz Rješenja i 6. II. 2017. zajedno s drugim spisima iz procedure objavljena na internetskom portalu Dragodid.org, na požurnicu pred zaključenje ovog članka je 2. XI. 2017. usmeno odgovoreno kako postupak nije otpočeo jer žalba nije stigla do voditeljice Registra.

razmjerno nagibu zemljišta) a međašne ograde pasišta precijenjene jer nisu respektirani i unutrašnji suhozidi.¹⁴ U ovakvim utanačivanjima, vitalnima za očuvanje svojstava kulturnog dobra, Uprava za zaštitu kulturne baštine se opisanim postupcima isključila iz međusektorske rasprave. Da su determinantne kulturne prakse bile registrirane kao nematerijalna kulturna dobra pripadnih zajednica, u takvoj bi bila protagonist.

Dudički dio pasišta na poluotočnom dijelu otoka Paga gdje se nalazi selo Lun sadrži biološki rezervat divljih maslina, održanih zbog ovčarskog korištenja nerazdijeljenog pašnjaka. Iz istog razloga nastalo je i suhozidno muzište i prebrajalište za ovce Dudićev osik (Foto: Jadran Kale, 2014).

KRITERIJI VRJEDNOVANJA

U konzervatorskoj praksi zaštite vernakularne baštine polazna je dilema ujednačenih kriterija vrjednovanja, ona ista kakva se ističe na studentskim proseminarima i izlascima na bliske terene poput vlastitog gradskog ambijenta: što zaštititi, nije li to preobično i nedostojno stavljanja u registarsku ravan s majstorom Radovanom, Vitićevim opusom ili zlatarskim umijećem? Nakon zakonskog otvaranja vrata registraciji nematerijalnih

---

¹⁴ Za ilustraciju može poslužiti Klikin vinograd na lokaciji Pod brak na otoku Kaknju. Jedan vinograd svojim brojnim terasama obaseže 40 km suhozida.

kulturnih dobara od konzervatorskih se odjela u Hrvatskoj očekuje kompetentno postupanje kako s Buvininim vratnicama tako i s piciginom, ili Vučedolskom arheološkom zonom i bećarcem. Ove dileme nisu na razini anegdote. U nedavno objavljenom polaznom pomagalu registriranja od terminologije „kulturnih dobara“ se uzmaknulo nazad k „spomenicima kulture“ (Križaj 2017).¹⁵ Odsustvo jasnih kriterija promotrena tema iskazuje već samim obuhvatima i kvalifikacijama oblika zaštite. Popis zaštićenih povijesnih cjelina i dijelova cjelina, koji je Odsjek za kulturno-povijesne cjeline Uprave za zaštitu kulturne baštine pripremio 2005. godine, među 325 takvih registracija uvrštava Lun i Takalu.¹⁶

Krajobrazne zaštite se u Registru uopće susreću u nekoliko nominalnih iteracija. Obuhvat im varira od bucavačkih 0,2 km² do žumberačkih 56 km² iz deklarirane registracije odn. 469 km² iz kartografskog izračuna (Park prirode je 127 km² manji).¹⁷ Tako raznoliki rezultati konzervatorskih vrjednovanja onemogućavaju sastavljanje konzistentnih mjera zaštite, kao i same determinacije fenomena (odlaganje registracije mrgara kakvi sadrže i krajobrazna i nematerijalna kulturna obilježja, Horvatić 2000).

Gledajući sa strane nematerijalne kulturne baštine, faktička inicijacija nematerijalnog kulturnog dobra utvrđivanjem periodičnog obnavljanja kulturnog krajolika Dingača u agronomskom elaboratu za tržišnu zaštitu etikete daje znati kako su mjere zaštite zapravo ekonomski plan upravljanja ovim dobrom u kakvom kulturni kapital predstavlja dio izračuna cijene butelje dobrog ili lošeg vina (potonjeg s nakapno navodnjavanih vinograda na malčiranim padinama bez terasa). Tržišna uloga kulturnog kapitala očitovala se i u prvim hrvatskim registracijama nematerijalnih kulturnih dobara četiri godine nakon uvođenja nove konzervatorske kategorije i popratne prilagodbe zakonske terminologije. Paradoksalno, one nisu nastale u zabačenim selima za kakva autarkična predindustrijska umijeća već su na konzervatorska vrata pokucali obrtnici iz najvećeg gradskog središta, zanimajući se za novu distinkcijsku opciju kakva bi im mogla pomoći zbog izglednih iseljavanja iz nekoć nacionaliziranih dućana. Nije li i rasprava o novom vidu zaštite kulturne baštine uopće bila začeta bolivijskim prigovorom UNESCO-u zbog svjetskog tržišnog uspjeha prepjeva pjesme „El condor pasa“ u čemu nativna kultura nije imala udjela (Ceribašić 2013:297)? Takav *benefit-sharing* je i jedna od glavnih točaka rasprave Konvencije o biološkoj raznolikosti za lokalne zajednice i onemogućavanju biopiraterije, zbog čega je 2010. donesen zaseban Protokol iz Nagoye. Iako nematerijalno kulturno dobro nije isto što i kolektivno pridržavanje intelektualnog vlasništva,¹⁸ u mnogim se područjima preklapaju i prepoznatljivost takvih brendova ovisi i o jasnoj ocrtanosti ambijenata njihovih nastanaka.

---

¹⁵ Na tom se mjestu nominalno ignoriranje „kulturnog dobra“ naspram „spomenika kulture“ obrazlaže jezičnom ekonomičnošću, konzistentnošću i povijesno-umjetničkom tradicijom hrvatskog konzervatorstva (Križaj 2017:9).

¹⁶ Na portalu www.min-kulture.hr, 15. XI. 2017.

¹⁷ Umjesto perivojskog obuhvata vinogradske pozicije Veliki Bucavac čitavo bi primoštensko vinogorje tipične sorte babiće, u maniri obuhvata Tokaja s Popisa svjetske baštine (132 km²), obasizalo stotinjak kilometara četvornih. Izračun kartografskog obuhvata kulturnog krajolika Žumberak – Samoborsko gorje – Plješevičko prigorje iz Županijskog zavoda za prostorno uređenje.

¹⁸ Kategorijalno širenje „nematerijalne kulturne baštine“ na Zapadu je potpomognuto ustaljenom pravnom institucijom „nematerijalnog vlasništva“ poput žiga, patenta itd.

Na tom se mjestu vraćamo nazad u zajednicu, tj. kolektivnog stvaratelja kojem mjerama zaštite treba osigurati kulturno stvaralaštvo svojeg dobra i u budućnosti. Posve je jasno kako se tu više ne može raditi o spomenicima kulture, a mjere zaštite se preobražavaju u plan upravljanja.¹⁹ U vernakularnoj sferi stvaralaštva, u kakvoj nema mecena koje bi na stvaranjima umjetničkih djela angažirale potpisane majstore, zajednički zadatak regulatora i evaluatora je briga za kulturno dobro koje nastaje i kao ekonomsko dobro s kulturnom kvalifikacijom kakva u tome pomaže. Odnedavno stasala subdisciplina antropologije razvoja poučava kako svako dobro ima svoj razvojni potencijal, a konzervator bi imao makar spriječiti da se razvojne opcije svedu na nominalnog vlasnika i голу prodaju. U rukama konzervatora je kulturni kapital kojem on svojim stručnim sposobnostima dodaje vrijednost, a od uspješnosti takvog posla ovisi hoće li ga s imanja tjerati ili ga na nj dozivati. Kao što se pri determiniranju nematerijalnih kulturnih dobara ne sastavlja imenik svih navada i običaja već samo onih koje najefektnije uvezuju zajednicu i jamče prepoznatljivost njenog kulturnog lica, tako se i pri vrjednovanju kulturnih dobara među svim objektima i pojavama odvaguje njihov kulturni kapital i razvojni potencijal.

ZNAČENJA ZAJEDNICE I ETIČKI KODEKS

Nakon više kulturnih praksi pripreme i serviranja određenih plodina, u Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva su 2014. uvrštene tri lokalne kultivacije: pantelerijsko vinogradarstvo, voćarstvo mastike na Hiosu i marokanski uzgoj stabala argana. Sve su sredine jasno određene klimom, kultivarima ili endemskim vrstama u prepoznatljivim kulturnim krajolicima. Ovi upisi predstavljaju dosad najzornije primjere biokulturne reartikulacije krajobrazne zaštite. Takvo je rekoncipiranje kod kuće upravi li se pogled i na Dudićev osik koji je sagrađen na zajedničkom ovčarskom pasištu unutar kojeg je u preživjeljoj šumi divljih maslina određen biološki rezervat, na Dingač kakav čine preporadajuće terase, na vinogorje babića Suhe punte sa svojim niskim zidićima nalik pantelerijskima ili na uvučenu Takalu čija je ekstremno izložena belina iznjedrila prvi hrvatski pjenušac. Registriranje kulturnog krajolika sa svojim nematerijalnim kulturnim dobrom predstavlja odgovor na pitanje koje si je konzervator na potonjim terasama postavljao još prije pola stoljeća: ne uključi li među mjere zaštite i kultivaciju, na tako ekstremnim padinama bi neodržavane *prezide* postale opasne za obilazak pa bi se uopće i ugrozili posjeti krajobraznoj znamenitosti, obesmišljavajući zaštitu pukog krajolika.

Biokulturna reartikulacija registara seže dalje od krajolika i kulturnih praksi. Unutar intenzivne vitikultivacije obalnog i otočnog krša u vrijeme vinarskih konjunktura pretprošlog stoljeća razabire se npr. kultivacijska niša uzgoja maraštine kondicioniranog radom sjevernodalmatinskih destilerija. U krajoliku se otisci takve prakse razaznaju u suhozidnim strukturama platformi za dosušivanje grožđa, južnih zidnih niša i konzola za

---

¹⁹ Osim kolegica etnologinja iz zagrebačkog Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture u sricanju prvih rješenja i mjera zaštite ključan je bio prinos pravnice Vlaste Mlinar Vejnović, iz profesionalne profilacije kolokvijalno zvane „imovinar“, koji je iz svojih standardnih zaduženja vezanih za zaštićene nekretnine okretno pomogao u sastavljanju posve nove vrste dokumenta. Svima im zahvaljujem na pomoći.

sušenje grozdova. U gradskom društvu je prativ povijesni uspon industrijskih obitelji, „proizvođača kulture“ kojima imamo zahvaliti lica moderniteta poput kazališnih zgrada i svega što su slične ustanove značile (Frykman 1987). Takve je društvene presjeke nemoguće pratiti metodološkim alatom iz formativnog razdoblja etnologije. Među ostalima, nakon agrarne reforme su u kamenitim ulicama primorskih gradova vrata do vrata živjeli pučani obogaćeni naklonostima tržišta Velike vinarske konjunktura i pauperizirani plemići zakinuti za industrijski prosperitet, o čemu spasilačka etnografija izvornosti seljaka antagoniziranih štetnoj i društveno kontaminiranoj gospodi nije ostavila dokumenata.

Recentni disciplinarni moment donošenja polaznog domaćeg etičkog dokumenta struke istraživača u ovakvim dilemama upravlja prema zajednici („u korist pripadnika zajednice, uvećavajući njihove razvojne mogućnosti i podržavajući ih u njihovim kreativnim procesima“, čl. 15).²⁰ Stručnjak se u dilemi između interesa stvaratelja istraživane kulture i poslodavca nalazi između kreatora fenomena kakvi čine definirajući predmet zanimanja svoje struke i onih koji svojim sredstvima omogućavaju profesionalno prakticanje takvog posla. Geološkom analogijom bi ovakva vrsta stručnjaka regulacijom i praksom svoje profesionalne djelatnosti utjecala na to da opažena zlatna žila u iskopanom terenskom rudniku zadrži vrijednost, ojača i donosi nove plodove, sve to uz pomoć poslodavca koji se pobrinuo da u svjetiljci ima ulja ne bi li u jednoličnoj tmini zlato uopće mogli razabrati. U takvom poslu zamijeniti se može samo svjetiljka.

Etički moment je prisutan i u reguliranju fizičke sigurnosti sudionika prezentacijskih i praktičnih sadržaja. Nije slučajno što su takve u Hrvatskoj među ustanovama zaštite baštine prvi počeli priređivati parkovi prirode, u kategoriji zaštite unutar kakve se lakše pristupa intervencijama u okoliš a zadržava se kišobran institucionalnog organiziranja.²¹ Kad se netko u predindustrijsko doba ozlijedio gradeći suhozide za njegov se oporavak brinula zajednica unutar kakve je tim radom doprinosa dijeljenom dobru, no današnji organizatori radionica (poput „Mojeg kažuna“) sklapaju police osiguranja.²²

RASPRAVA

Posljednjih pola stoljeća etnološke i nebiološke antropološke znanosti su prošle kroz intenzivno unutrašnje propitivanje, dospjevši i na loš glas zbog neumjerenih relativiziranja no uspijevajući postići dozu rehabilitacije kako u svojim antropološkim inačicama tako i kao kontinentalno prakticanje etnološke znanosti. Odrednice poput „tradicijske kulture“ i „tradicijske baštine“, čak i „folklor“, kao i „kazivača“, nakon dugih stručnih rasprava se u međunarodnim konvencijama više ne koriste. Predodžba pasivnih reproduktora izvornosti antropološkom je uključivošću dovela do dinamičnijih

²⁰ Etički kodeks Hrvatskog etnološkog društva donesen je 2013. godine i objavljen na internetskim stranicama ove stručne udruge.

²¹ U PP Učka na Petrebišćima od 2010. (udruga „Dragodid“ s graditeljem iz Mošćeničke Drage) i u PP Vransko jezero u Ribarskoj lučici od 2011. godine (s lokalnim graditeljima).

²² Usp. jednodnevnu policu za slučaj smrti uslijed nezgode i trajnog invaliditeta uslijed nezgode kod osiguravajuće kuće Croatia osiguranje br. 026221000838 od 26. V. 2012., kojom je za 50 sudionika radionice utvrđena premija od 5,14 kn. po osobi.

modela kulture u čijim istraživanjima stručnjaci ovih disciplina u suradnji sa stvarateljima kulture zajedno stvaraju etnografski dokument – u isti mah dijeleći i odgovornosti kakve proizlaze iz takvog partnerskog čina (Douglas 2004).

Ovakva je preobrazba struke bila dovoljno utjecajnom da antropologizira ukupno poimanje baštine i polučiti kategoriju poput nematerijalnog kulturnog dobra, danas reflektiranu čak i u zaštiti prirodne baštine. Antropologiziranjem kulturne baštine je pionirska hvarska „arheološka zona“ iz 1992. postala „kulturnim krajolikom“ iz 2008. godine, primjenjujući jedino domaće zakonsko određenje „kulturnog krajolika“ (primjenom međunarodne konvencije). Nije neobično što su inovativni oblici zaštite isprovocirani incidentima, poput istarskog Ipsilona za radionice „Mojeg kažuna“, projekta uzletišta na Hvaru ili probijanja magistralne ceste i prijedloga pošumljavanja Takale. Važnije ih je razabrati kao reakcije na fizičke forme moderniteta, jer su listom nastajali zbog turističkih perspektiva otvorenih društveno-ekonomskim promjenama. Na koncu, najvažnije ih je razlučiti sektorski. Ne samo da uočena kulturna dobra ne bi ni nastala bez privatnog interesa, kakvog stoga treba kontinuirano respektirati, već je njihova zaštita inovirana iz samog tržišta a ne usuprot njemu. U Hrvatskoj to pokazuju prikazani počeci primjene očuvanja nematerijalnih kulturnih dobara. Osim profitnog sektora nezaobilazan je i civilni sektor kakav je nakon Europske krajobrazne konvencije uopće kadar održavati mrežu krajobraznih opservatorija i voditi popise krajobraznih elemenata, zadaću čijem se opsegu ne može posvetiti nijedna konzervatorska služba (Dumbović Bilušić 2015).

U tako kompleksnom međusektorskom preplitanju stručnjak svoj društveni autoritet namiče sposobnošću prepoznavanja procesa i djelovanjem u skladu s time. Doima se kako su među najširim od njih ponavljanja kulturnih reakcija na modernitete kakvi su u eri industrijalizacije uopće mobilizirali jedan Pokret za umjetnost i obrt ili same ove znanosti. Retradicionalizacijski val preslikava mnoge tada već videne crte, u ono vrijeme isprovocirane posljedicama primjene parnog stroja a danas potaknute bržim mogućnostima transporta i komunikacije. Kao što su industrijske hale i defeudalizirano građanstvo stvorili narodne nošnje čiji je izdašni svileni vez bio ispreden strojem i kupljen novcem tržišno emancipiranih seljaka lišenih feudalnih obveza, tako i danas oživljene lokalne idiome protkane neologizmima poput riječi „uhljeb“ ili „posvuduša“ prakticiramo pišući mobitelima po internetskim društvenim mrežama. Sličnih semantičkih projekcija nije pošteđena ni konzervatorska praksa (Thurley 2013).

Može se doimati proturječnim što u reakcijama na globalizaciju kultura istovremeno prolazi procese nacionalizacije, kako u kanoniziranju nacionalnih kultura s industrijskih početaka tako i danas. U globalnoj praksi zaštite kulturne baštine takvi su najočitiji izostankom nominacija kulturnih dobara nacionalnih manjina (tko će na Reprezentativni popis uvrstiti cigansku glazbu doli nacionalno omeđenog flamenca, Seeger 2009:121), kontroverzama pri registracijama kulturnih dobara koje dijeli više kultura i zemalja, kao i promišljanjima pri multilateralim registracijama. Javni diskurs nacionalne zastupljenosti na UNESCO-vim popisima najčešće liči na izvikivanje sportskog rezultata pri čemu broj ostvarenih upisa iskazuje prvenstvo nacije, bogatstvo njene baštine i brojem posvjedočenu institucionalnu brigu. Nažalost, zbog fakultativne naravi zakonske zaštite

Školj Baljenac u preobrazbi iz lokalnog dobra u nacionalno kulturno dobro: u prvoj artikulaciji je bio važan kao ambijent izoliranog kultivara vinove loze s usputnim intenzivnim strukturiranjem krša lišenim tanjih ograda zbog odsustva maslina i ovaca, dok današnje čuvenje izvodi iz estetskog dojma zračnih fotografija na kojima više nema nijedne kultivirane biljke (Foto: Muzej Grada Šibenika, 2017).

kulturne baštine taj broj ujedno ne iskazuje koliko je zemlja članica UNESCO-a učinila da bi zadržala kreativne sposobnosti stvaralačkih zajednica.²³

Na promotrenom primjeru suhozid je postao dijelom kanonizirane nacionalne kulture (usp. kulturni diskurs istarskih *kažuna* koji, za razliku od *bunja*, nisu mogli aspirirati na status terminologijskog standarda) i uvriježio si moderni termin kakav je, zapravo, akademski neologizam. Novom retradicionalizacijom je kulturna baština u ovom svojem promotrenom vidu nacionalizirana maksimalističkim obuhvatom svih raznovrsnih fenomena povezivih obilježjem materijala, redefiniravši zajednicu njenih stvaratelja kao naciju. Evaluacija ovakvog postupka zasniva se na procjeni kreativnih potencijala definiranog kulturnog dobra. Hoće li ih biti više po ovakvoj integralnoj registraciji ili po

---

²³ Registracija kulturnog dobra ne obvezuje na sudjelovanje u trošku održavanja, kako je propisano u nepreuzetom dijelu francuskog zakona. O *de facto* fakultativnoj državnoj zaštiti kulturne baštine piše Krstić 2010:505.

„organ-mastika“-modelu kulturnih praksi lokalnih zajednica?²⁴ Dijeleći isti administrativni kvalifikacijski prag redovitog godišnjeg natječaja za prijavljivanje potreba u kulturi Ministarstva kulture u istom će se aplikacijskom redu naći i banalna i najveća ostvarenja nastala primjenama više tehnika. Pri tome mnoge onemoćale lokalne zajednice u potrebi za ojačavanjem svojih kolektivnih identiteta nemaju snage odazvati se traženoj proceduri, prevodeći svoje uzgajane krajolike u fosilne kakvima se umjesto etnografski sadržajno pristupa tek arheološki ili arhivski.

Kulturno izvlaštenje stvarateljskih zajednica diskurs baštine reducira na antikvarnu deklaraciju nacionalnog prestiža. Obrazlažući nematerijalna kulturna dobra vrijednima registracije jer predstavljaju prežitke starodrevnih umijeća, bitnima zbog starosti a ne zbog kreativnosti formi ostvarenih okretnim modifikacijama poznatih znanja u novim uvjetima, institucija zaštite kulturne baštine njene mnoge kvalitete svodi na jednu za kakvu nije važno hoće li sutradan biti kadra stvoriti nove forme kako ih je uspijevala stvarati u konkretnim povijesnim razdobljima. Već u dekolonijalizacijskom periodu nakon 2. sv. rata iz mnogih je situacija postajalo jasno kako je neoklasična i medievofilska košulja skrojena po ukusu mladih industrijskih nacionalnih država pretijesna.²⁵ Novoosamostaljene države su uz pomoć međunarodnih ekspertiza krenule izgrađivati pravni respekt živog nepotpisanog, kolektivnog autorstva. Iz krila šumarstva i ekologije su krenule rasprave o višestrukoj korisnosti omeđenih resursa kakve u naše vrijeme dovode do kuriozitetnih pravnih rješenja poput zakonskih i sudskih priznavanja pravnih osobnosti rijeka ili planina. Iako one ne mogu govoriti, za pravno zastupanje se kvalificiraju zajednice dionika tog dobra, slično pravnoj osobnosti broda.²⁶ Lokalnim zajednicama se počinje povjeravati i institucionalna briga za krajolike pod zaštitom države.²⁷ Biološki je taj put savladan evolucijom krajobrazno skladnih obuhvata zaštićenih dijelova prirode u granice ekosustava kakvima nacionalni parkovi predstavljaju biodiverzitetno srce (Dudley 2010). U zaštićenim dijelovima prirode poput bolivijskog Parka krumpira domorotci vode biokulturne registre lokalnih kultivara i asociranih praksi jer ih biopiraterija u postupku patentiranja zbog nacionalno primijenjenih konvencija više ne smije ignorirati.²⁸ Niti u području zaštite kulturne baštine to nisu posve neočekivani razvoji, jer se kulturne osobnosti ekosistemski omeđenih dolina, rijeka ili planina odražavaju kategorijom asocijativnog kulturnog krajolika. Takvi su, uostalom, bili i prvi upisi te kategorije u Popis svjetske baštine. Iz krila pravne regulacije intelektualnog vlasništva, pak, kanadski umjetnik Peter von

---

²⁴ Istovremeno su u Reprezentativnom popisu prisutni i ogledni primjeri registracija posve razdvojenih od lokalnih zajednica (Broccolini 2012).

²⁵ Preferirana slikovitost mističnih ruševina kao dio konzervatorskog programa zadržala se do početka XX. st., usp. promjenu konzervatorskih stavova o bršljanu (Thurley 2013:135).

²⁶ Novozelandska rijeka Whanganui te indijske rijeke Ganges i Yamuna, u sadašnjoj parnici i rijeka Colorado; argumentacija u knjizi dugovječnog suca Vrhovnog suda SAD koji je u jednoj od aktivističkih parnica građanske udruge Sierra Club vođenih u ime prirodnih oblika ili vrsta 1972. godine obrazložio izdvojeno mišljenje, Douglas 1965:90.

²⁷ Usp. konzervatorske ovlasti lokalne zajednice Timbisha u NP Dolina smrti te Lakota u NP Badlands (južna jedinica Parka); parkplanning.nps.gov i www.nps.gov/deva/learn/management/tribal_homeland.htm, 15. XI. 2017.

²⁸ Šest sela s oko šest tisuća stanovnika je u očuvanju domorodne biokulturne baštine (*indigenous biocultural heritage*, IBCH) pravno organizirano u Udruženje zajednica parka krumpira, po IUCN-ovoj kategoriji *Community Conservation Areas*; www.parquedelapapa.org, 15. XI. 2017.

Tiesenhausen je 1996. iznuodio naftovodno zaobilaženje krajolika i instalirao „land art“ *work-in-progress* ne prodavajući pridržana autorska prava (Grande 2004:177-188).

Priroda kao živo biće i stablo masline kao osoba vire iz izraza u pionirskim mediteranskim zakonima poput valencijskog „Zakona o baštini spomeničkih stabala“ (stablo se ne smije „usmrtiti“ – *dar muerte*, čl. 10), ili skulpturalnog kriterija identifikacije šticenog stabla, uključivo i simboličke vrijednosti koju stablu pridaje njena lokalna zajednica, npr. kod stabala koja služe kao kopljište zastave, u apulijskom Zakonu o zaštiti i vrjednovanju krajolika spomeničkih stabala masline. Ovi zakoni su jednom nogom u sekularnoj religiji a drugom na tržištu, propisujući i ekskluzivnu prodajnu markicu za ulje relevantnih stabala.²⁹ Personifikacija stabala se kao aktivistička reakcija u Hrvatskoj zbila 30. svibnja 2007. godine svečanim imenovanjem i blagoslivljanjem 24 višestoljetna hrasta na Zmajevcu u blizini planiranog županijskog Centra za gospodarenje otpadom kod Kladnjica u Dalmatinskoj Zagori. Lokalni župnik ih je oslovio imenima povijesnih osoba, po starosti stabala asociranih vremenu bibrskih knezova (Gracin 2008).

ZAKLJUČAK

Biokulturni registri planinskih dolina, stabla kao pravno respektirana živa bića, rijeke kao stranke u parnicama ili brežuljci kao autorska umjetnička djela u svojim su situacijama ponudile inovativne reakcije pred ugrozama kulturnih kapitala lokalnih zajednica. Suhozid u registriranju kulturnih dobara podsjeća na zbivanja s industrijskom baštinom, također pojmom kakav se po neprilagođenim pravilničkim odredbama počeo pozno rabiti. Uvođenje nove vrste građevina u Registar prisiljava na prilagodbe, jer s ovakvom baštinom nije jasno niti kako na ta zdanja pričvrstiti oznaku registriranog kulturnog dobra bez tehničke kontradiktornosti učvršćivanja ploče. Konzervatorskim riječima,

„... ovdje je situacija posebno iznimna jer rad na suhozidnoj arhitekturi poznaje samo vrlo mali broj živućih majstora koji nemaju obrt i licencu Ministarstva a o njihovom radu temeljenom na tradiciji ruralnog graditeljstva ovisi i budućnost kulturnog dobra,³⁰ pa se stoga u ovom slučaju može napraviti iznimka te je potrebno da vlasnik parcele na kojoj se nalazi kulturno dobro podnese pismeno zahtjev za obnovom bunje s navođenjem današnjeg stanja građevine i osobu (ili osobe) koje imaju veliko tradicijsko iskustvo u izvedbi suhozidnih građevina a koje bi radile na obnovi rečenih objekata (...)“³¹

Unatoč ovakve pravilničke iznimnosti je Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i regionalnom razvitku konačnim uvođenjem agrookolišno-klimatskog poticaja za

²⁹ Najveće propisane kazne su pola milijuna kuna u Valenciji i četvrt milijuna kuna u Apuliji; regionalni zakon Valencije 2006/6142 od 19. V. 2006. i regionalni zakon Apulije br. 14 od 4. VI. 2007., www.dogv.gva.es i www.schirinzi.it/legge-di-tutela-ulivi-di-puglia, 15. XI. 2017.

³⁰ Prva molba za dodjelu licence isključivo na suhozidnim građevinama iz Registra zatražena je 12. VI. 2016., do vremena zaključenja ovog članka bez odgovora.

³¹ Uprava za zaštitu kulturne baštine, kl. 612-08/09-01/0201, ur. br. 532-04-18/7-2 od 4. III. 2009. Pitani majstor je potom bio predložen iz jedinice lokalne samouprave, a na obnovi uposlen od licencirane tvrtke.

održavanje suhozida u lipnju 2017. godine primila 1944 korisničke prijave 1.961.779,27 m popravljenih međašnih suhozida.³² Upravna tijela za kulturne djelatnosti u Vodnjanu i Vodicama su od 2008. godine otpočela *de facto* pilot-projekte poticaja suhozidnim obnovama gdje APPRRR³³ staje, kod građevina, u prvom slučaju dosad dosegnuvši troznamenkast broj *kažuna* kojima je subvencioniran popravak. Istovremeno, delegirano odabiranje majstora ili pisanje obrazloženja za registracijska rješenja nije dalo zadovoljavajuće rezultate jer se u takvom poslu nije primijenio standard UNESCO-vog prijavnog obrasca i kao partnere pozvalo i respektiralo lokalne zajednice. Ondje gdje se u materijalnoj obnovi registriranog kulturnog dobra nije uključila lokalna zajednica već korporativnom emulacijom podmirilo pravilničko slovo građevina se nakon popravka urušila u razmjeru većem od zatečene štete,³⁴ dok je tamo gdje se na obnovi uključila matična lokalna zajednica obavio i posao skriven korporativnom izvršitelju a čitavoj strukturi zajamčila održiva stabilnost.³⁵

Izabrana tema za odmjeravanje primjene 15. članka navedene Konvencije pokazala nam je i slabosti i snage obvezujuće brige za kulturnu baštinu. „Gdje god postoje kolektivna prava, zajednica treba biti zakonski priznata“.³⁶ Kolektivna prava postoje gdje god se istarska pripadnost iskazuje slikom *kažuna*, od ove godine i kao polazna instalacija u metaforičnom raslojavanju istarskog identiteta na ulazu u novi stalni izložbeni postav Etnografskog muzeja Istre u Pazinu. Na etiketama je slično i s *tiradama, prezidama, vlačicama, međama*, kornatskim *zidima od mora do mora, toretama* itd., kao i s kulturnim dobrima uopće. Međusektorsko izoliranje zaštite kulturnih dobara pred tržišnim i civilnim izazovima vodi u konzervacionizam. Antikvarizacija predodžbe nacionalne baštine može se pratiti u pretežitim financiranjima obnova kulturnih dobara iz starijih povijesnih razdoblja.³⁷

U financiranju skrbi o kulturnoj baštini se ističe stručno neovisni model Hrvatskog audio-vizualnog centra čiji proračun popunjavaju potrošači financiranog stvaralaštva. Kako se

---

³² Do vremena predaje ovog članka ukupno je vektorizirano 23.168 km suhozida (396.312 pojedinačnih zidova), od toga 6.696 km (114.042 zida) s potvrđenim poljoprivrednicima. To što im je tek manji dio prijavljen za poticaj zasigurno se tiče restriktivnih propozicija poput očišćenosti od raslinja s obje strane zida. Za podatke zahvaljujem službi za odnose s javnošću Agencije.

³³ Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i regionalnom razvitku.

³⁴ U službenom izvještaju stoji kako je “obavljen nadzor na lokalitetu te smatramo da je bunja vrlo kvalitetno obnovljena“, a kako korištenje miješanog kamenog agregata („nulerice“) „ne može umanjiti kvalitetu ukupne obnove“; kl. 612-08/09-01/1767, ur. br. 532-04-18/72 od 5. XI. 2009.

³⁵ Uključivanje zaselka Veselinovići u čišćenje trske na kanalima pred sedrenim lukovima Kudinog mosta riješilo je problem začepijavanja odvoda i izbijanja tjemernih lučnih zaglavaka pri ekstremnom podizanju vodostaja. Održavanje kozarstva, čemu most i služi, mještanima dodjeljuje konzervatorsku ulogu kustosa jer po potrebi izmiču bujične naplavine kakve vremenom mogu začepiti lukove. Na etnografskoj pomoći zahvaljujem kolegici Leposavi Petri.

³⁶ „Koncept lokalnih zajednica“, stručni dokument stalnog tajništva Konvencije o biološkoj raznolikosti na portalu cbd.int (dokumenti UNEP/CBD/AHEG/LCR/INF/1 i UNEP/CBD/WG8J/8/INF/10/Add.1); za WIPO v. natuknicu „domorodne i lokalne zajednice“ i „kulturne zajednice“ u Rječniku ključnih pojmova vezanih za intelektualno vlasništvo, tradicijsko znanje i tradicijske kulturne izričaje s portala wipo.int; za FAO v. poglavlje „Domorodni narodi i druge zajednice s običajnim načinima obrađivanja“, u Neobvezujućim smjernicama za odgovorno upravljanje posjedima s portala fao.org/tenure; 15. XI. 2017.

³⁷ U tome pretežu crkvene građevine, s 418 od 715 prošlogodišnjih i 436 od 767 ovogodišnjih potpora; www.min-kulture.hr/financiranje, 15. XI. 2017.

Kudin most je u masivu južnog Velebita sagrađen u doticaju s najvećom lokalnom "lukom", obradivom površinom čijim usjevima je bila namijenjena i mlinica s dotokom vode kroz prve lukove mosta. Staza preko mosta vodi do pasišta i lokalnih sajmišta u Erveniku i Kistanjama. Sastavni dio konstrukcije su i kanali pred mostom čije zarastanje podiže razinu vode i ugrožava najviše dijelove lukova (Foto: Jadran Kale, 2016).

to moglo vidjeti u godini održavanja ovog skupa, diskvalifikacija rada takve ustanove je moguća ali iziskuje znatan politički napor. Usporedba krajobraznih struktura s vizualnim stvaralaštvom nije lišena osnove jer ovakve panoramske privlačnosti industriji doživljaja daruju neplaćenu spomeničku rentu. Nadalje, strateškim programom kulturnog razvitka Hrvatske određeno je „decentralizirati upravljanje spomenicima po uzoru na arhivske službe, muzeje i restauratore“ (Katunarić et al. 2003:93). U posljednjoj donesenoj petogodišnjoj Strategiji zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske (za razdoblje do 2015.) među potrebe je uvršteno i „ustrojavanje stručne ustanove za identifikaciju, dokumentiranje, vrednovanje, zaštitu te izradu programa upravljanja, korištenja i praćenja stanja kulturnih krajolika“.³⁸ Takvo delegiranje može podsjetiti na Povjerenstvo za nematerijalnu kulturnu baštinu, stručno tijelo sastavljeno isključivo od vanjskih stručnjaka koje je odgovorno ministru kulture i usvaja registracijske prijave no ipak ne odlučuje npr. o žalbama na registracije nematerijalnih kulturnih dobara za kakve je, kao i s ostalim registracijama, predviđen interni postupak. U spomenutoj praksi takvih odlučivanja interno žalbeno povjerenstvo

---

³⁸ http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/strategija_bastine_vrh.pdf, 15. XI. 2017.

zapravo prepisuje obrazloženja polaznih registracija što je nedavno dovelo do sudskog poništenja procedure s kobnim epilogom za vrlo vrijedno kulturno dobro.³⁹

U stručnoj javnosti prevladava ocjena kako prednosti centralizirane službe zaštite kulturne baštine integrirane u upravnu instituciju (poput izravne ekspertize i objedinjavajućeg dokumentacijskog i informatičkog sustava) nisu pretegle nad izazovima političkih arbitrarnosti (s variranjima stručnog standarda, najočitije s nepodržavanjima pročelnika u nastajima agresivnog developerstva),⁴⁰ te da je integriranjem konzervatorske mreže u ustroj ministarstva struka degradirana u činovničku vokaciju (Špikić 2014). Umirovljeni konzervator savjetnik je nedavno upozorio na upravno pridržavanje isključivih profesionalnih ovlasti za stjecanje konzervatorskih zvanja (Laszlo 2016). Profesionalnom dignitetu nije pomogao ni neuspjeh pokušaj obnavljanja konzervatorske udruge koja je samostalno postojala od 1959. godine i rastočila se utapanjem u tijela državne uprave (Maroević 2000:191). Takve rasprave u domaćoj konzervatorskoj periodici nije moguće voditi.⁴¹

Stvaralački prostori su sve više participativnog a sve manje ekskluzivističkog karaktera iz jednostavnog razloga jer se to svim sudionicima više isplati. Dominantna tumačenja kreativnosti su se iz relacija individualnih ingenioznosti preselila u područje društvenih procesa (Joas i Kilpinen 2006). U programskim dokumentima participativni se diskurs razvoja promiče od početka 1970-tih.⁴² Vizija interneta je 1980-tih godina iznjedrena potrebom umrežavanja svjetske zajednice fizičara zbog rada na izdašnim rezultatima CERN-ovog ciklotrona. Iz softverskih inicijativa 1990-tih kreativna javna domena je kasnije formalizirana licencom intelektualnog vlasništva CC0. Danas su *crowdfunding* i *crowdsourcing* postali svakodnevnim načinima vođenja kulturnih projekata (Brabham 2013). Društveno korisno učenje (*community-based learning*) se više ne izvodi samo na sveučilištima već i u srednjim školama. U upravnim tijelima nacionalnih parkova su i predstavnici lokalnih zajednica (Stevens 2014), dok muzejske izložbe napuštaju autoritativni profesorski gard, usvajaju edukativni standard radionica i stvaraju više

---

³⁹ Presuda Upravnog suda u Splitu, posl. br. UsIgr-326/14-18 od 23. XII. 2015. o poništavanju rješenja Povjerenstva za žalbe Ministarstva kulture koje je „potvrdilo odluku tijela prvog stupnja, pritom iznoseći puko tijekom dotadašnjeg upravnog postupka, citirajući materijalni propis i prepisujući očitovanje Konzervatorskog odjela te stručni nalaz i mišljenje“, nakon čega je vlasnik srušio vilu Matulja u Brodarici kod Šibenika.

⁴⁰ Jarki je primjer okruglog stola “Odnosi konzervatorskih zavoda (sic) i investitora“ 29. V. 2012. kad je prvi potpredsjednik vlade s ministricom kulture iz iste političke stranke sazvao skup povodom pulskih obalnih registracija, v. komentar na www.h-alter.org/vijesti/politicki-folklor-i-investicijska-bastina, 15. XI. 2017.

⁴¹ *Vijesti muzealaca i konzervatora*, pokrenute 1952. godine dok su muzealci i konzervatori vodili zajedničku stručnu udruhu, nastavilo je 1997. godine pod istim nazivom objavljivati obnovljeno Hrvatsko muzejsko društvo. U njima konzervatori ne sudjeluju, tako da je *Godišnjak zaštite spomenika kulture* (sic) jedina konzervatorska periodika u Hrvatskoj. Nakon što je u članku o nematerijalnoj kulturnoj baštini hrvatskih suhozida po obje afirmativne recenzije i preporuke jasnijih formulacija dodana rečenica „u konzervatorskoj praksi je važno uočiti i štete od integriranosti službe kulturnih dobara u sastav upravnih tijela“, odlukom uredništva je odbijen zbog „čekanja na prilagođavanje načina pisanja literature i fusnota“, iz prepiske uredništva od 17. X. 2014.

⁴² “Popular Participation in Development: Emerging Trends in Community Development“, dokument UN iz 1971. godine.

koristi za zbirke i interpretacije kustoskim ovlaštenjima zajednica iz kojih potječu izlošci (Adair et al. 2011). Iz upravljanja prirodnim resursima se koncept *community stewardship* širi i u očuvanje kulturnih dobara.⁴³ Kolektivne kreativne procese kapitalizira se i korporativnim tržišnim praksama, s proverbijalnim Facebookom u kojem dvije milijarde korisnika stvara sadržaj za vlasnički profit od deset milijardi dolara. Predmetni članak Konvencije zadaje obvezu kakvoj se konzervatorska služba integrirana u upravne službe ne može odazvati, što na takvim društvenim mrežama može posvjedočiti upadljivo uzimicanje konzervatora pred korištenjem takvog komunikacijskog alata. Uključivanje nestručnjaka i stvaratelja kulture u autoritativne procedure uopće je osjetljiva administrativna točka:

„The difficulty of implementing this principle is due no doubt to the mistrust of public debate in political circles for fear that it could raise controversial social issues or challenge planning projects which are profitable for certain groups in society. It is also due to the poor training of elected politicians in holding an open and two-sided debate.“ (Luginbühl 2006:48)

Stvaranje značenja baštine protekla je dva stoljeća obilježeno seljenjem iz prostora države u prostor društva (Crooke 2005:62). Muzeji koji su nastajali kao dinastičke legitimacije i izlagališta ratnog plijena te nastavljali kultiviziranjem građanstva nacionalnih država, danas su ambijenti u kakvima autoritativni glas više ne pripada samo najmoćnijima. U retradicionalizacijskim trendovima protekle generacije interes za kulturu nije se vratio u ekskluzivno okrilje autoriziranih ustanova već u sve šire participativne prostore, među ostalima i kroz aktivnosti udruga osnovanih radi kulturne baštine kakvih je danas u Hrvatskoj 3.326.⁴⁴ Zaobilaženje autorski delinearanih kolektivnih prostora stvaranja kulture više nije moguće ne samo iz etičkih razloga. Člankom 6/c Europske krajobrazne konvencije potaknut je nastanak mreže krajobraznih opservatorija izrijekom i u civilnom sektoru, a djelokrug rada je zapravo opisan navedenim programskim retkom iz posljednje hrvatske petogodišnje kulturne strategije. Njihova prva regulacija potječe iz 3. poglavlja katalonskog Zakona o zaštiti i upravljanju krajolicima iz 2005. godine.⁴⁵ Rad katalonskog Krajobraznog opservatorija povezoao se s vođenjem internetske aplikacije Wikipedra, zahvaljujući kojoj je 260 prinosnika od proljeća 2001. do jeseni 2017. evidentiralo 16.000 pseudokupola.⁴⁶ Takav posao nije moguće obavljati iz tijela državne uprave jer konzervatorske službe u najboljem slučaju pokrivaju zonirane aglomeracije poput Alberobella.

Suhozid je primjer participativne forme kulturnog stvaranja u kakvoj sudjeluje svatko tko je ikad na zid lišen veziva vratio otkotrljani kamen, bilo to na planinskom pašnjaku ili u

---

⁴³ Raniji znanstveni amaterizmi su se napretkom komunikacijskih tehnologija pretočili u javna sudjelovanja u istraživanjima kakva su u anglofonoj literaturi nazivana *crowd science*, *community science* ili *citizen science*. Domaći primjer u ovoj temi predstavlja otvoreni javni popis suhozida u Hrvatskoj (Šrajer et al. 2013), u prve četiri godine primivši tri tisuće geolociranih fotografija (od toga 65 mobiteljskim popunjavanjem etnografskog obrasca s lica mjesta); suhozid.hr, 15. XI. 2017.

⁴⁴ To je broj aktivnih udruga od ukupno 51.220 koliko ih je u Registru udruga Republike Hrvatske; registri.uprava.hr, 15. XI. 2017.

⁴⁵ Zakon 8/2005 od 8. VI. 2005.; portaljuridic.gencat.cat, 15. XI. 2017.

⁴⁶ Wikipedra.catpaisatge.net, 15. XI. 2017.

središtu grada. Kako materijalno tako i društveno, kamen se nikad ne vraća u navlas isti položaj. Država je gradnju memorijalnih križeva na Kornatu povjerila civilnom društvu tako da u gradnji tog spomenika nije bilo javne nabave niti građevinskih tvrtki već su je uspješno vodili vatrogasci i ovčari. Ovakve dileme nisu tek parohijalne, što se može vidjeti iz nemogućnosti da se najdulja dokumentirana konzervacija jedne važne javne građevine, šintoističkog svetišta Ise u Japanu, uobliči kao prijava za Popis svjetske baštine – no popratnom raspravom polučivši Dokument o značenjima autentičnosti iz Nare bez kakvog ne bi bilo ni potonje Konvencije. Na sličan način potrebno je otvoriti put da kornatski spomen-park, uđe li u Registar kulturnih dobara, bude i održavan od volontera a ne od licenciranih građevinskih tvrtki. Individualna kreativnost arhitekta upotpunila se kolektivnim prilagodbama starog graditeljstva na licu mjesta i suhozidom stvorila prvo djelo izričite krajobrazne umjetnosti u Hrvatskoj. Nisu li na isti način koncem XIX. st. nastajale najveće i najrazgranatije forme hrvatskog krajobraznog graditeljstva – višeprostorna skloništa, inovativne cisterne i najdulji mostovi kakve danas tretiramo kao baštinu? Svi su odreda starija znanja inovirali za neslućene nove učinke. Paradoksalno, konzervatorsko otvaranje ovakvih participativnih prostora i dijeljenje stručnog autoriteta predstavlja današnju mjeru profesionalne emancipacije, i to isto tako među ovčarima ili urbanim performerima.

U završnoj ilustraciji posegnimo za još širom participativnom formom. U jeziku sudjelujemo svi, ali ga ne reproduciramo uvijek istoga već ga u potrebama i poticajima svojeg vremena stvaramo novim primjenama starih i kovanjem novih riječi. Na takav način smo i u suhozidnoj domeni novim riječima modificirali stare, kakve više nisu odgovarale duhu vremena. S riječima su spretni mnogi dok su neki među nama jezični majstori kadri iznova skladati velike pjesme i stvarati javna dobra. Mi ostali im trebamo biti na ruku ne bi li se plodovima njihove kreativnosti jednom dalo prepoznati i naše vlastito doba. Povijesnim oblikovateljima ovakvih lica kulture je to uspijevalo, a takvoj zadaći ne bi trebalo biti nedoraslo ni naše vrijeme.

LITERATURA

- Adair, Bill, et al., ur. (2011), *Letting Go? Sharing Historical Authority in a User-Generated World*. London i New York: Routledge.
- Andlar, Goran, et al. (2017), Classifying the Mediterranean terraced landscape: The case of Adriatic Croatia. *Acta geographica Slovenica*, 57-2, str. 111–129.
- Biserka Dumbović Bilušić (2015), *Krajolik kao kulturno nasljeđe - metode prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske*. Zagreb: Ministarstvo kulture.
- Brabham, Daren C. (2013), Crowdsourcing – A Model for Leveraging Online Communities, U: Delwiche, A. i J. J. Henderson (ur.), *The Participatory Cultures Handbook*. London i New York: Routledge, str. 120-129.
- Broccolini, Alessandra (2012), Intangible Cultural Heritage Scenarios within the Bureaucratic Italian State, U: Bendix et al. (ur.), *Heritage Regimes and the State*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, str. 283-300.

- Ceribašić, Naila (2013), Novi val promicanja nacionalne baštine: UNESCO-ova Konvencija o očuvanju nematerijalne kulturne baštine i njezina implementacija. U: Pleše, Hameršak i Vukušić (ur.), *Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, str. 295-311.
- Crooke, Elizabeth (2005), Museums, Communities and the Politics of Heritage in Northern Ireland. U: Littler i Naidoo (ur.), *The Politics of Heritage: The Legacies of „Race“*. London: Routledge, str. 61-71.
- Douglas, Mary (2004), Traditional Culture - Let's Hear No More About It. U: Rao, V., i M. Walton (ur.), *Culture and Public Action*. Stanford: Stanford University Press, str. 85-109.
- Douglas, William O. (1965), *A Wilderness Bill of Rights*. Boston: Little and Brown.
- Dudley, Nigel, et. al. (2010), The revised IUCN protected area management categories: the debate and ways forward. *Oryx*, 44(4), str. 485-490.
- Frykman, Jonas, i Orvar Löfgren (1987), *Culture Builders: A Historical Anthropology of Middle-Class Life*. News Brunswick: Rutgers University Press.
- Beata Gotthardi-Pavlovsky (1969), Folklorna građa i pitanje njezine zaštite. *Makedonski folklor* 1, str. 397-406.
- Gracin, Joso (2008), Kako su kršteni stoljetni hrastovi Zagore. *Helop*, 5, str. 35-38.
- Grande, John K. (2004), *Art Nature Dialogues: Interviews With Environmental Artists*. Albany: State University of New York Press.
- Horvatić, Berislav (2000), Mrgari, rožice od gromače. *Krčki kalendar* 7, str. 92-102.
- Joas, Hans, i Erkki Kilpinen (2006), Creativity and Society. U: Shook, J. R., i J. Margolis (ur.), *A Companion of Pragmatism*. Malden: Blackwell, str. 323-335.
- Jongsung, Yang (2003), *Cultural Protection Policy in Korea: Intangible Cultural Properties and Living National Treasures*. Seoul: Jimoondang.
- Kale, Jadran (2016), Kako dematerijalizirati kamen? Vodnjanski poučak. *Histria* 6, str. 161-184.
- Kale, Jadran (2016a), Prilog raspravi o zaštiti suhozida. *Ethnologica Dalmatica* 23, str. 41-53.
- Katunarić, Vjeran, et al. (2003), *Hrvatska u 21. stoljeću: strategija kulturnog razvitka*. Zagreb: Ministarstvo kulture.
- Križaj, Lana (2017), *Tezaurus spomeničkih vrsta: podatkovni standard u inventarima graditeljske baštine*. Zagreb: Ministarstvo kulture.
- Krstić, Branislav (2010), *Spomenička baština – svjedočanstvo i budućnost prošlosti*. Sarajevo, Zagreb i Beograd: Synopsis i Službeni glasnik.
- Laszlo, Želimir (2016), Manjak restauratora? *Informatica museologica*, 47, str. 197-200.
- Luginbühl, Yves (2006), Landscape and individual and social well-being. U: *Landscape and sustainable development: challenges of the European Landscape Convention*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, str. 31-54.
- Maroević, Ivo (2000), *Konzervatorsko novo iverje*. Petrinja: Ogranak Matice hrvatske.
- Mazé, Camille, et al. (2013), *Les Musées d'ethnologie: Culture, politique et changement institutionnel*. Paris: Comité des travaux historiques et scientifiques.
- Mesić, Jasen, ur. (2006), Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Varaždinska i Međimurska županija. Zagreb: Ministarstvo kulture.
- Pai, Hyung Il (2013), *Heritage Management in Korea and Japan: The Politics of Antiquity & Identity*. Seattle: University of Washington Press.

- Price, Sally (2007), *Paris Primitive: Jacques Chirac's Museum on the Quai Branly*. Chicago: University of Chicago Press.
- Seeger, Anthony (2009), Lessons learned from the International Council of Traditional Music evaluation of nominations for the UNESCO 'Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity', 2001-2005. U: Smith, L., i N. Akagawa (ur.), *Intangible Heritage*, London i New York: Routledge, str. 112-128.
- Stevens, Stan, ur. (2014), *Indigenous Peoples, National Parks, and Protected Areas: A New Paradigm Linking Conservation, Culture, and Rights*. Tucson: University of Arizona Press.
- Špikić, Marko (2014), Zustand, Tendenzen und Perspektiven der Denkmalpflege im heutigen Kroatien. *Kunsttexte*, 3, str. 1-6.
- Šrajer, Filip, et al. (2013), Suhozid.hr – otvoreni javni popis hrvatskih suhozida. *Prostor*, 21/1, str. 191.
- Thurley, Simon (2013), *Men from the Ministry: How Britain Saved its Heritage*. New Haven: Yale U. P.
- Yerkovich, Sally (2016), Ethics in a changing social landscape: Community engagement and public participation in museums. U: Bernice L. Murphy (ur.), *Museums, ethics and cultural heritage*. Oxon: Routledge, str. 242-250.

Citiranje:

Jadran Kale: „Koliko je obvezujući čl. 15. UNESCO-ove Konvencije o zaštiti nematerijalne baštine?“, objavljeno u Zborniku VII. simpozija etnologa konzervatora Slovenija i Hrvatske (Krško, 11.-13. X. 2017.), ur. Dušan Strgar. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2018., str. 49-68.